

ПРАВАТА НА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ: МЕЖДУ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА СВОБОДА И СВОБОДАТА НА ТВОРЧЕСТВО

Веселина Манева¹

Резюме: Настоящата статия разглежда въпросите, свързани с правата на интелектуална собственост и фундаменталните човешки права: свободата на творчество и правото на собственост, както и тяхното значение като предпоставка за предприемаческа свобода. Изяснена е дейността на предприемача при реализирането на творческите достижения, условията и факторите за успешното производство. Особено внимание е отделено на процеса на трансфер на технологии като показател за устойчиво развитие, иновационна активност и конкурентоспособност на държавите и тяхното икономическо развитие. По-

сочена е необходимостта от засилване на връзката между научноизследователските центрове и производствени звена в страната. Разгледани са предизвикателствата в съвременното икономическо развитие и ролята на предприемачеството и иновациите. Отделено е внимание и на предприемачеството в България и проблемите, които се поставят в съвременното икономическо състояние на страната.

Ключови думи: права на интелектуална собственост, фундаментални човешки права, предприемачество, предприемач, предприемачески план, иновации, трансфер на технологии

Свободата на творчеството се проявява в различните технически постижения и художествени произведения, резултат от човешката дейност, които позитивното право *ius voluntarium* определя като нематериални блага. Правата, които възникват върху тези блага, формират правата на интелектуална собственост (ПИС). Упражняването на тези права е предпоставка за създаване на материални блага, които задоволяват различни обществени потребности. Този процес се свързва преди всичко със свободата на предприемачество – един от най-важните фактори за изграждането и развитието на пазарната икономика, който предопределя икономическия растеж на дадена производствена система. В съвременната глобална икономика предприемаческата активност и иновациите формират една нова динамична „предприемаческа и иновационна екосистема“, която определя просперитета на всяка нация.

¹ Професор в департамент „Право“ на Нов български университет, ел. поща: veselinamaneva@mail.bg.

I. Същност на правата на интелектуална собственост и тяхното място в системата на основните човешки права

От момента на създаване на едно творческо постижение – нематериално благо, възникват имуществени и неимуществени права за неговия създател. Свободата на изразяване, като фундаментално човешко право, намира конкретно проявление в свободата на творчество, което е в основата на интелектуалната дейност на човешката личност. Свободата на личността е естествено човешко право *ius naturale*, което произтича от биосоциалната природа на личността и нейните потребности в обществото, и не зависи от политическата власт. В този смисъл то е универсално, неотчуждимо и неотменимо субективно право. В международното право основните субективни права се наричат „права на човека“ и са установени както във Всеобщата декларация за правата на човека, приета през 1948 г. от Общото събрание на Организацията на обединените нации, и в двата пакта: Пакт за гражданските и политическите права и Пакт за икономическите, социалните и културните права, приети през 1966 г., а така също и в Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи, приета от Съвета на Европа в Рим през 1950 г. Посочените международни актове са ратифицирани от българската държава. Тези права са установени в основния закон на всяка демократична държава, като нейно задължение е да създаде реда и условията за упражняването на тези права и да гарантира тяхната закрила. В Конституцията на Република България (КРБ) защитата на основните субективни права е регламентирана в нормата на чл. 6, ал. 1 и съответно в чл. 56, като свободата на личността е не само принцип, а и основно човешко право.

Създаването на конкретното творческо достижение поражда и правото на собственост за неговия създател. Правото на собственост, съгл. чл. 17, ал. 1 от КРБ, се гарантира и защитава от закона. В тази връзка с Лисабонския договор, който влезе в сила на 1 декември 2009 г., беше направена една от важните промени в първичното право на Европейския съюз (ЕС) – създаването на унитарни права по интелектуална собственост с цел гарантиране на единна защита на правата върху интелектуалната собственост и на централизиран режим на признаване на тези права². Установяване на единна закрила на марката, на промишления дизайн, на географските означения, на новите сортове растения и на патентите за изобретения в ЕС, както и задълбочаване на процеса на хармонизация на авторското право.

Съществен етап от развитието на законодателството в областта на интелектуалната собственост в ЕС е приемането на Хартата на основните права на ЕС³ през 2016 г., призната за част от първичното право на Съюза. Дял II, озаглавен СВОБОДИ, включва разпоредби относно ПИС. Чл. 13 прогласява „свобода на изкуствата и научните изследвания и зачитане на академичната свобода“. Съгл. чл. 16 „свободата на стопанската инициатива се признава в съответствие с правото на Съюза и с националните законодателства и практика“, а чл. 17 посочва, че „§1. всеки има право да се ползва от своята собственост, която е придобил законно. Да я ползва, да се разпорежда с нея и да я защитава“. Изрично в § 2 е изведен основният принцип, че: „Интелектуалната собственост е защитена“, който е в съответствие с чл. 1 от Протокол 1 към Европейската конвенция за правата на човека. В този контекст интелектуалната собственост се приема като един от основните елементи на правото на собственост и е със същата защита, както и всички блага, които попадат в обхвата на чл. 17, § 1 от Хартата. От тази допълнителна защита се ползват не само творците (автори и изобретатели), а и лицата, които инвестират в създаването на обекти на интелектуал-

² Драганов, Ж. (2019). *Интелектуална собственост и основни права в правото на ЕС*. София: Издателски комплекс – УНСС, 61.

³ Харта на основните права на Европейския съюз, ОВ С 202, 7.06.2016, 389–405.

на собственост, т.нар. творчески индустрии, като продуценти (филмови и на звукозаписи) и радио и телевизионни оператори.

II. Правата на интелектуална собственост – предпоставка за предприемаческа свобода

ПИС могат да се разглеждат и като стимул за осъществяване на предприемаческа дейност и на стопанска инициатива, както беше посочено в чл. 16 от Хартата. Целта е резултатите от творческата дейност да получат своята реализация, което може да бъде осъществено в подходяща предприемаческа среда и с посредничеството на предприемача. Управлението на знанието е скъпоструващ процес, който изисква своевременни решения, включващи хора и технологии, и обединява различни клонове на човешкото познание.

Възникването и развитието на предприемачеството е обосновано от редица особености като специфика на историческото развитие, влияние на различните политически системи в дадено общество, на народопсихологията и въздействието на икономическата среда. В нашата страна важен фактор за развитието на предприемачеството беше процесът на приватизация, който трябваше да трансформира държавната в частна собственост, да повиши икономическата ефективност и да създаде условия за свободна пазарна икономика. За съжаление, „масовата приватизация“ унищожи до голяма степен българската икономика и се превърна в негативен фактор за добросъвестната стопанска дейност. В същото време реформата в селското стопанство целеше премахване на кооперативните стопанства и връщане на земята в реални граници. Този процес доведе до раздробяване на поземлената собственост, което е пречка за навлизането на нови технологии, а това води до намаляване на производителността на труда и влошаване на конкурентността. В страната бяха създадени предимно малки и средни предприятия с ограничен потенциал, което затруднява иновативните процеси, икономическия растеж и финансирането на тяхната дейност⁴. В други отрасли на националното стопанство обаче се наблюдава развитие на търговското предприемачество, предприемачеството в сферата на услугите – туризма, финансовите дейности и др.

В този процес особена значимост придобива предприемачеството като дейност, насочена към осъществяване на производствения процес, при поемане на риск и отговорност за извършените действия. То не е естествено и спонтанно явление, а е творчески процес, който се основава на сериозни теоретични и икономически правила с ясно формулирани цели. Предприемачеството е свързано не само с частното предприятие, но и с държавните и нестопански структури. За да се развива успешно предприемаческата дейност, всяка стопанска структура следва да формира собствена политика по интелектуална собственост: да разработва и закриля своите творчески резултати, да упражнява и защитава правата на интелектуална собственост и да управлява тази собственост.

В най-голяма степен предприемаческата дейност се осъществява в „големите и средни предприятия“, които разполагат с необходимия финансов ресурс, човешки потенциал и научноизследователска база, като основен двигател е изобретателската дейност. Предприятията, които не създават изобретения, неизменно остаряват. Много по-трудно предприемаческата дейност може да се реализира в „малките“ предприятия поради липса на посочените условия. Ето защо тези предприятия следва да бъдат подпомагани чрез различни фондове и програми. В този процес влияние оказват както редица макроикономически фактори като бизнес среда, достъп до финанси, държавна политика, а така също и някои микроикономически условия – производствени и бизнес възможности, стратегии и структура на конкретния стопански субект, научноизследователска дейност и др.

⁴ Кънев, П. (2009). *Основи на предприемачеството*. Велико Търново: Фабер, 25.

Ключова фигура в този процес е предприемачът, който превръща етапите от процеса в работеща система и може да бъде както физическо лице, така и стопанско предприятие или неправителствена организация. Той е посредник между съответната производствена структура и резултатите от творческото търсене. Той поема както риска, така и ползите от внедряването, производството и реализацията на даден продукт, за което получава доход от разликата между търсенето и предлагането. Това е лице, което познава добре пазара в дадена област, новите потребности и съответните технологии (особено информационните), както и патентованите изобретения, за които може да вземе решения за тяхното използване. В повечето случаи неговата дейност е насочена към създаване на нови, предимно малки предприятия, които изискват по-малък първоначален капитал, например в сферата на търговията и услугите, и водят до по-бърза възвръщаемост на инвестициите при по-малък риск. Дейността му може да е насочена и към създаване на нови start-up предприятия, които се основават на внедряване на патентовани изобретения или прилагане и трансфер на нови технологии⁵.

В зависимост от сферата на проявление предприемаческата дейност се разглежда като индустриална, търговска, финансова и аграрна⁶.

Водещо в световен мащаб обаче е индустриалното предприемачество, което е определящо за всяко национално стопанство, тъй като то предопределя развитието и на другите сектори на икономиката като добивна промишленост, производство на промишлени продукти, на електрическа енергия, строителство, електроника, химическа промишленост. Дейността на индустриалните предприятия изисква по-големи материални и капиталови ресурси. Индустрията обединява дейността на различни стопански субекти, които използват техника и прилагат индустриални технологии, в основата на които стоят редица изобретения. Към нея се отнасят и научнопроизводствените и експериментални структури, както и научноизследователските институти. Развитието на предприемачеството е немислимо без иновации и трансфер на технологии. Целта е създаване на крайни продукти с висока добавена стойност, работни места, привличане на инвестиции, които водят до растеж на икономиката. Важен фактор е и технологичното сътрудничество в рамките на ЕС.

Финансовото предприемачество се осъществява от банки, фондови борси, застрахователни дружества, инвестиционни компании и фондове, които осъществяват дейност, насочена към покупко-продажба на ценни книжа и валутни ценности, а търговското предприемачество е насочено предимно към дейност, свързана с покупко-продажба на стоки и услуги. При аграрното предприемачество дейността се свързва с разработката и внедряването на различни технически разработки, така и селектирането на нови сортове растения и породи животни, които могат да се ползват със закрилата на обекти на интелектуална собственост.

Когато дейността на предприятието се свързва със създаване, реализация и комерсиализация на изобретения и технологии, въвеждане на нов продукт или услуга, както и нововъведения в начина на производство, говорим за иновативно предприемачество. То може да се осъществява под различни организационни форми: венчърни фирми (съвместни предприятия), научно-технологични паркове⁷, бизнес инкубатори, насочени към научно осигу-

⁵ Над 90% от създадените в България start-up предприятия, за съжаление, престават да съществуват след първата година.

⁶ Кънев, П. Цит. съч., 46 и сл.

⁷ Първите научно-технологични паркове възникват в САЩ през 50-те години, като Силициевата долина в Калифорния, Бостън, Кеймбридж. Дейността им се свежда до изработването на техническия прототип – последната фаза преди редовното производство на създадените изобретения. У нас това е ТЕХПАРК – София, член на Association of Science Parks and Areas Innovation (SEEIP). Той е част от Националната пътна

ряване на малки наукоемки фирми, технополиси (Франция, Швейцария). Основните отрасли в тези центрове са разработване на фармацевтични продукти, електронни компоненти, производството на оптически и медицински инструменти, авиационна и космическа промишленост, радио и телекомуникационни средства⁸.

III. Субекти на предприемаческия процес: творец, предприемач, мениджър

През последните години в теорията и практиката се утвърди разбирането, че създателят на всяко едно ново решение е иноватор. Когато това решение обаче е ново, отнасящо се до която и да е област на техниката, то може да бъде изобретение или полезен модел, а неговият създател е изобретател. За разлика от изобретателя (иноватора), предприемачът е лицето, което организира и осъществява реализацията в производствена фаза на създаденото решение. Той организира технологичния процес. Във връзка с неговото внедряване в редовно производство осигурява съответния финансов, материален ресурс и работна ръка. За да бъде успешна реализацията на новия продукт на пазара и да се получи максимална печалба, е решаваща фигурата на мениджъра – лицето, което познава съответния пазар, притежава знанията за пазарната реализация на дадена стока и може да организира комерсиализацията на новия продукт. Той трябва да предвижда и планира както паричния поток, така и бъдещите капиталови нужди – инвестиране в ново решение или усъвършенстване на познатото, в същото време трябва да прецени в какви отношения следва да бъде с останалите участници на пазара⁹. В този смисъл говорим за предприемачески мениджмънт. В този процес ясно следва да се разграничат отделните участници, което не изключва предприемачът да е и добър мениджър, но трудно изобретателят би съвместил функциите на предприемача и мениджъра.

IV. Стратегия на предприемачеството

Предприемаческата дейност може да се осъществи както в частно, така и в държавно, в общинско или в предприятие със смесена собственост, както и в национално, чуждо или в предприятие със смесен капитал.

Могат да бъдат посочени някои фактори и условия, които влияят върху процесите на предприемачество, между които *икономическите* условия, които са свързани с достъпа до капиталов ресурс, с инвестиционния пазар, с нивата на инфлация, състоянието на трудовия пазар и безработицата, нивата на доходите, както и цялостната икономическата политика в страната. В същото време предприемаческата дейност следва да е съобразена и с правните регулации, относно дейността на предприятията, данъчното, осигурително и трудово законодателство, както и законодателството против нелоялната конкуренция. Тези обстоятелства трябва добре да се познават и анализират от предприемача и мениджъра за успешната реализация на новия продукт.

Предприемачеството е дейност, в основата на която е идеята като психологическа дейност, намерила израз в конкретното творческо решение. Всяко предприятие има нужда от нови идеи и да е проактивно в иновационната си стратегия. Всяка стратегия е обвързана с

карта за научна инфраструктура 2021–2027. Целта е създаване на бизнес общност от иновативни компании, хъб за иновативни стартиращи компании, високотехнологични фирми и изследователски центрове от региона. Среда за подпомагане на малкия и среден бизнес. Инфраструктурата включва бизнес инкубатор с 40 компании; лабораторен комплекс с 11 високотехнологични звена и научен експериментален опит, насочени в: изкуствен интелект, виртуална реалност, киберсигурност, биофармация, биоинформатика и др.

⁸ Славова, М., М. Петров (1996). *Иновации. Как да превърнем идеята в продукт*. Варна: Princeps, 78.

⁹ Дракър, П. (2002). *Иновации и предприемачество*. София: Класика и стил, 238.

конкретни решения, които от своя страна изискват определена организация¹⁰. Идеята следва да бъде обективизирана и реализирана в конкретен продукт, който следва да се комерсиализира с успех на пазара. Този процес се осъществява с активното участие на предприемача, като негова основна задача е изготвянето на предприемачески план. В него той трябва да направи анализ и оценка на производствения капацитет, на необходимите финансови и материални средства на предприятието, като в същото време следва да предвиди очакваната печалба и евентуален риск от реализацията на продукта¹¹. В своята преценка предприемачът се базира на проучването на пазара и задълбоченото познаване на съответната пазарна ниша. В този процес той трябва да се съобрази и с юридическата структура и форма на управление на предприятието. Следва да бъде изготвен и *бизнес модел* – това е начинът, по който предприятието реализира предвидената печалба. В световната практика все повече се утвърждават иновативните бизнес модели, при които начинът, средствата и процесите са в голяма степен дигитализирани и при използване на изкуствен интелект¹².

В много случаи този процес е съпътстван от използване на механизми и данни, които в своята същност представляват производствена или търговска тайна: резултати от научноизследователска работа, патенти, полезни модели, лицензии, промишлен дизайн, използвана технология на производство или организационен процес, както и подготовката и сключването на търговски сделки. А така също и: техническа документация, лицензионни договори, ноу-хау, шоу-хау, производствен или търговски опит. Посочените обекти се ползват от закрилата на Закона за защита на търговската тайна¹³, които в аспекта на разглежданата тематика се определят като „предприемаческа тайна“. Това дава основание на предприятието да засекрети сведенията за дейността си, като включи съответни клаузи за конфиденциалност както в предварителните, така и в окончателните търговски договори. Тази информация може да има научен характер – патенти, полезни модели, разработки, резултати от научни или лабораторни изследвания. Тя може да има и технологичен характер – документация от използвани материали, машини, процеси и оборудване. Изключително значение придобива и информацията от делови характер – например инвестиционен план на дружеството, резултати от маркетингови проучвания, данни за клиентелите, данни за персонал, ниво на планирани печалби, обем на производство, сключени и подготвени договори, договори за реклама. На следващо място е необходимо да се посочи *финансовата информация*, която обхваща структурата на капитала, размера на печалбата, механизъм на формиране на цените на продукцията, банкови и търговски операции¹⁴.

V. Съвременно икономическо развитие

Настоящото развитие на съвременните икономики се определя като Четвъртата и Петата индустриална революция. Характерен за тях и за присъщия им технически прогрес е използването на цифрови изчислителни технологии с приложение на големи обеми от данни (Big data), изкуствен интелект (Artificial Intelligence – AI), интернет на нещата (Internet of Things – IoT) и блокчейн (Blockchain) технологиите¹⁵. Същевременно с това предприема-

¹⁰ Gay, C., B. Szostak (2017). *Management de l'innovation*. Paris: Éditions Dunod, 43–47.

¹¹ Вж. Коев, Й. (2013). *Въведение в предприемачеството*. Варна: Наука и икономика, 119.

¹² Gay, C., B. Szostak. Op. cit., 56.

¹³ Закон за защита на търговската тайна, обн. ДВ, бр. 28 от 5.04.2019.

¹⁴ Вж. повече у Кънев, П. Цит.съч, 140–141.

¹⁵ Хаджичонева, Ю. (2022). *Предприемачество, иновации и изкуствен интелект в България – динамика и управление*. София: Издателски комплекс – УНСС, 11.

чеството и иновациите се превръщат в измерители на ръста на брутния вътрешен продукт за всяка национална икономика.

Същевременно иновацията може да бъде определена като „специфичния инструмент на предприемачите, средството, чрез което те оползотворяват промяната като възможност в даден бизнес или услуга“¹⁶. Иновацията е по-скоро икономически или социален, отколкото технически термин¹⁷ и изисква познание и творчески подход. За да има иновации обаче, са необходими производство и силна икономика. Тези две предпоставки кумулират печалба и формират финанси.

В Наръчника от Осло на Евростат иновацията се определя като нововъведение, което се дефинира като „нов или подобрен продукт (стока или услуга) или процес, или комбинация от тях, който се различава значително от познатите продукти или процеси и е предоставен на потенциалните потребители или е въведен в употреба от съответния създател. Иновацията може да бъде и нов маркетингов или организационен метод в бизнес практиките, организацията на работното място или външните отношения“¹⁸. От посочената дефиниция могат да се изведат 4 вида иновации: иновация за продукт, за процес (метод), организационна и маркетингова иновация.

Следва да посочим, че всяка иновация се разглежда като нововъведение, но не всяко нововъведение е изобретение. В практиката погрешно се отъждествяват тези понятия. Изобретателската дейност е творчески процес, чрез който се решава техническа задача с технически средства. Едва след патентоването на това изобретение, внедряването му в редовно производство и реализацията му на пазара то се превръща в иновация. Иновацията е процесът на довеждането на едно изобретение до пазара и потребителите и тя трябва да включва и бизнес успех. Малко са изобретенията, които създават нови индустрии, нови професии и нови пазари. Процесът изисква сътрудничество между изобретатели, изследователи (институти и университети) и предприемачи (индустриални предприятия). В този смисъл решаването на една техническа задача не е равнозначно на прилагане на познат метод на обучение (например дуалното обучение) или декорацията на класна стая, защото тя е по-привлекателна като училищна среда. Но всички посочени примери по смисъла на съвременното законодателство са иновации.

VI. Използването на интелектуалната собственост като способ за генериране на паричен поток

Обектите на интелектуална собственост представляват нематериален актив за всяко предприятие. Като икономическо понятие „нематериалният актив“ е връзката между правата на интелектуална собственост и данъчното право, тъй като следва да се посочи точно тяхната икономическа стойност¹⁹. Използването на тези обекти и упражняването на производящите права, т.е. тяхната валоризация, са в основата на трансфера на технологии и знания. Въпреки че „трансферът на технологии“ като понятие не е дефинирано в нормативните актове у нас, то се използва в научната литература, както и в международните договори²⁰.

¹⁶ Дракър, П. Цит. съч., 23.

¹⁷ Пак там, 41.

¹⁸ Oslo Manual 2018, Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition (OECD/Eurostat), 2018, 20.

¹⁹ Quiquerez, AI (2024). Les prix de transfert: un cas d'interaction entre la propriété intellectuelle et le droit fiscal à travers la notion d'actif incorporel. *Propriété intellectuelle*, no. 92, 14.

²⁰ Понятието „технологичен трансфер“ е установено в Резолюция 1713 [XVI] от 19.12.1961 г. на Общото събрание на ООН за „Ролята на патентите в трансфера на технологии към слабо развитите страни“, като улеснява научното сътрудничество между държавите и подпомага свободната търговия.

В разпоредбата на чл. 7 от приетото през 1996 г. Споразумение за свързаните с търговията аспекти на правата на интелектуална собственост (ТРИПС)²¹ е посочено като негова цел, че „закрилата и прилагането на правата върху интелектуалната собственост допринасят за поощряване на техническите нововъведения и за трансфера и разпространението на технологиите, за взаимната полза за производителите и потребителите на технически знания и по такъв начин, който да благоприятства социалното и икономическото благоденствие и да уравнивява правата и задълженията“.

Възникнали в изследователските центрове, институти и университети технологичните постижения достигат в сферата на производство и последваща реализация на пазара. Технологичният трансфер се използва и като показател за устойчиво развитие, иновационна активност и конкурентоспособност на държавите и тяхното икономическо развитие. Отстъпване правото на използване на тези обекти се осъществява чрез сключване на лицензионни договори за: патентовани или заявени изобретения, полезни модели, марки, дизайни, ноу-хау (практически умения, опит и знания) и др. Притежателят на правата може и да се разпорежи с тези обекти като прехвърли собствеността върху тях (напр. в договорите за преобразуване на търговски дружества), както и да ги използва като апортна вноска в капитал на търговски дружества. Правата на интелектуална собственост могат да бъдат и обект на обезпечение, на особен залог или да са част от масата на несъстоятелността в производството по несъстоятелност. Използването на обекти на интелектуална собственост могат да бъдат предмет и на международни търговски договори за франчайз, както и клаузи в джойнт венчър договори, или да бъдат основание за създаване на start-up предприятия.

VII. Предприемачеството в България

Развитието на предприемачеството е невъзможно без подкрепата на правителствения и неправителствен сектор. Основен фактор в Р България е Министерството на икономиката и индустрията, Министерството на иновациите и растежа, Министерство на образованието и науката, Агенцията за чуждестранните инвестиции, Агенцията за насърчаване на малките и средни предприятия и Българската банка за развитие, осигуряващи институционална правителствена подкрепа и финансов ресурс. Най-голямо значение за стимулиране на процеса на предприемачество има законовата подкрепа: нормативното насърчаване на иновационната дейност (Закон за насърчаване на научните изследвания, Закон за малките и средните предприятия, Закон за индустриалните паркове, Национална програма за развитие БЪЛГАРИЯ 2030, Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2017–2030 г. и др.), предоставяне на достъп до държавни поръчки, предоставяне на безвъзмездна помощ при стартиране на бизнес, въвеждане на данъчни облекчения, целенасочено финансиране на научноизследователската и развойна дейност, най-вече за сектори с висока добавена стойност. Особено внимание се отделя на подпомагането на дейността на централите за трансфер на технологии към висшите училища (например Софийски университет, Технически университет – София, Русенски университет, Лесотехнически университет, УНСС и др.) и институти (например към различни институти на БАН), насърчаване на публично-частното партньорство чрез тяхното взаимодействие с бизнеса.

²¹ Споразумението ТРИПС (The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights) представлява Приложение 1В към Договора за учредяване на Световната търговска организация, подписан в Маракеш на 15.04.1994 г. Целта на Договора е да бъдат определени минималните стандарти за защита и прилагане на правата на интелектуална собственост в международната търговия. Р България се присъединява към Споразумението с Протокол, ратифициран от НС, ДВ, бр. 93 от 1.11.1996 г., в сила от 1.12.1996 г.

Областта на научните изследвания и иновациите е приоритетна за ЕС. Програмата „Хоризонт Европа“ за периода 2021–2027 г. има за цел да насърчава технологичния трансфер чрез финансиране на изследователски проекти и насърчаване сътрудничеството между изследователи, предприятия и други заинтересовани страни. В този контекст една от най-важните насоки в съвременното технологично общество е изграждането на връзки между предприемачите и науката не само в рамките на Европейския съюз, но и в отделните региони на Европа. Това е една от целите на Европейския институт за иновации и технологии. Представени са програми в сферата на здравеопазването, хранително-вкусовата промишленост и суровите материали, природното водоснабдяване, дигиталните и високите технологии, изкуствения интелект. Един от водещите институти в България и Европейския съюз е Институтът за компютърни науки и технологии. В България има много предприемачи в сферата на информатиката, но голяма част от самата научноизследователската дейност се извършва в Западна Европа. В същото време у нас има факултети и институти, които създават научни разработки на световно ниво в областта на медицината, химията, физиката, които търсят партньори, които не са част от българската икономика. Причините са свързани с реализацията на тези достижения в производствена среда и тяхната комерсиализация, т.е. слабата връзка между наука и бизнес. От решаващо значение е фактът, че българската икономика е базирана на производството на малки и средни предприятия, които трудно биха могли да инвестират в реализацията на високотехнологични и скъпоструващи разработки.

Членството на България в ЕС даде възможност за усвояване на средства от различни Структурни фондове на Съюза (през 2012 г. стартира програмата JEREMIE на Европейския инвестиционен фонд), от Европейската инвестиционна банка, кохезионни фондове (финансиране на големи инфраструктурни проекти), създаване на структури за разработване и координиране на проекти, центрове за трансфер на технологии. Създаване на единна мрежа между българските университети и центрове за предприемачество и трансфер на технологии. Разработване на програми за насърчаване на предприемачеството и иновациите, за намаляване на данъчната и административната тежест и др.

Подкрепата на правителството под формата на директно финансиране на предприемачеството се извършва чрез оперативните програми като част от стратегическото развитие на България за по-висока конкурентоспособност и иновации²². Изпълнителната агенция за насърчаване на малките и средните предприятия също оказва подкрепа в осъществяване на стопанската дейност. Дори през 2015 г. беше учреден Фонд на фондовете (Фонд мениджър на финансови инструменти в България ЕАД) с цел създаване на инвестиционна среда с публични средства, които се отпускат чрез оперативните програми „Иновации и конкурентоспособност“, „Развитие на човешките ресурси“, „Околна среда“ и др.

Съвременния технологичен прогрес свързваме и с процесите на глобализация – увеличаване на интеграцията между икономиките в света, особено в търговски и финансов аспект. Това е възможност за достъп до повече капиталови средства, иновации и информационни и комуникационни технологии и по-големи експортни пазари. Важен фактор в този процес е международният технологичен обмен и международното научно-техническо сътрудничество. Все по-голямо е значението на социалните мрежи за контакта между предприемачи, инвеститори и работна сила. Същевременно през последните години динамиката в предприемачеството и иновациите изисква нови бизнес модели и подходи на конкуриране и изграждане на стратегии. Нараста използването на изкуствения интелект в сферата на медицината, образованието, транспорта и запазването на околната среда, като се търси съхраняването на баланса между машината и човека. Израз на тези политики е създаването

²² Хаджичонева, Ю. Цит. съч., 103, 114.

на екипи от учени от различни държави за научноизследователска дейност: разработване и внедряване на високотехнологични и скъпи продукти, съпътствано от обединяване на финансови средства, създаване на нови бизнес модели и стратегии, научно оборудване и материали, като по този начин се реализират икономии на средства и време.

Вместо заключение

Така, ако внимателно анализираме законовите, икономически и финансови механизми в страната, следва, че у нас са налице всички условия за развитие на новаторска и развойна дейност: възможности за финансиране по различни европейски и национални програми и фондове, създадена е материална база и административна структура за подпомагане на дейността, и въпреки това нарастването на икономиката ни и увеличението на БВП не са осезаеми, а страната е сред последните страни по иновации. Проблемите се свеждат до липсата на инфраструктура, достъп до пазари и най-вече на силна икономика, където да се реализират тези постижения. Без устойчиво промишлено производство трудно можем да говорим за иновации и трансфер на технологии. Нашата индустрия се основава на дейността предимно на малки и средни предприятия, като изключение са тези от тях, които могат да си позволят създаване на патентно-лицензионни отдели и предприемачески звена, насочени към внедряване и трансфер на технологии, както и изработване на иновационна стратегия. От тази позиция е обяснимо обстоятелството, че дейността на българските предприятия е насочена предимно към подобряване и усъвършенстване на продуктите на пазара или към изработване на отделни сегменти за чуждестранни крайни изделия, а не към създаване на нови и конкурентни продукти както на нашия, така и на световните пазари.

Библиография

- Драганов, Ж. (2019). *Интелектуална собственост и основни права в правото на ЕС*. София: Издателски комплекс – УНСС.
- Дракър, П. (2002). *Иновации и предприемачество*. София: Класика и стил.
- Коев, Й. (2013). *Въведение в предприемачеството*. Варна: Наука и икономика.
- Кънев, П. (2009). *Основи на предприемачеството*. Велико Търново: Фабер.
- Славова, М., М. Петров (1996). *Иновации. Как да превърнем идеята в продукт*. Варна: Princesps.
- Хаджичонева, Ю. (2022). *Предприемачество, иновации и изкуствен интелект в България – динамика и управление*. София: Издателски комплекс – УНСС.
- Gay, C., B. Szostak (2017). *Management de l'innovation*. Paris: Éditions Dunod.
- Quiquerez, A. (2024). Les prix de transfert: un cas d'interaction entre la propriété intellectuelle et le droit fiscal à travers la notion d'actif incorporel. *Propriété intellectuelle*, no. 92, 14–27.

Нормативни актове и договори:

- Закон за защита на търговската тайна, обн. ДВ, бр. 28 от 5.04.2019.
- Споразумение ТРИПС, Приложение 1В към Договор за учредяване на Световната търговска организация, подписан в Маракеш на 15.04.1994, ДВ, бр. 93 от 1.11.1996, в сила от 1.12.1996.
- Харта на основните права на Европейския съюз, ОВ С 202, 7.06.2016.
- Oslo Manual 2018, Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition (OECD/ Eurostat), 2018, 20.

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS: BETWEEN ENTREPRENEURIAL FREEDOM AND FREEDOM OF CREATIVITY

Veselina Maneva²³

Abstract: The article examines questions related to intellectual property rights and fundamental human rights: freedom of creativity and the right to property, as well as their importance as a prerequisite for entrepreneurial freedom. The activity of the entrepreneur in the realization of creative achievements, the conditions and factors for successful production are clarified. Particular attention is paid to the process of technology transfer as an indicator of sustainable development, innovative activity and competitiveness of countries and their economic development. The need to

strengthen the connection between research centers and production units in the country is indicated. The challenges in modern economic development and the role of entrepreneurship and innovation are examined. Attention is also paid to entrepreneurship in Bulgaria and the problems posed by the current economic situation of the country.

Keywords: intellectual property rights, fundamental human rights, entrepreneurship, entrepreneur, entrepreneurial plan, innovation, technology transfer

²³ Professor, Department of Law, New Bulgarian University, e-mail: veselinamaneva@mail.bg.